

A LÓCZYBAN A CSECSEMŐ MOZOGVA TANUL LÉTEZNI

Madeleine Vabre

Egy nap a Lóczyban élő gyermekek mozgása megragadta figyelmemet. Ez volt az oka, hogy tollat fogtam.

Az *Önállóan, egyedül* című filmben egy csecsemő azon igyekszik, hogy hátáról a hasára forduljon. Figyelem, és látom tekintetét, arckifejezését, egész lényének mozgékonyágát. Kiolvasom belőle a figyelmet, melyet helyváltoztatása során az általa tett, átélt, kipróbált, keresett dolgokra fordít. Tekintete és mimikája a benne zajló történésekre összpontosított figyelemről árulkodik. Úgy tűnik, viselkedését gondolkodás vezérli, értelmesen cselekszik.

Megjegyezném, hogy az őt körülvevő tárgyak a munkának ebben a szakaszában nem keltik fel érdeklődését. Amikor azonban a *hasra fordulás* már nem okoz nehézséget, amikor már megtalálta és megtanulta a fordulás módját – mely leginkább egy igen harmonikus „akrobatamutatványra” emlékeztet –, abban a pillanatban megy végbe az igazi változás: tekintete az őt körülvevő dolgok, a világ felé fordul. Ez a világ felé fordított tekintet figyelemre méltó kompetenciáról és jelenlétről tanúskodik. Rávilágít arra, hogy az általa kipróbált és véghezvitt mozgások segítségével hogyan lép kapcsolatba önmagával s a világgal, saját belső világával és a külvilággal, a megismerés vágyától hajtva, teljes egészében a környezet felé haladásra összpontosítva. Az, ahogyan hozzálát mozgásos tevékenységéhez, és ahogy azt végzi, a világ felé vágyakozva és ettől a vágytól hajtva, jól mutatja a világ és ön-maga számára való fokozott jelenlétét, világban való gondolkodva létezését.

Cselekedete átgondolt. A korábbi tapasztalatok gyümölcsként támaszul szolgáló *itt* és *most* nyugalomból egy közeli *máshol* felé igyekszik, amely kalandokkal kecsegtet, amelyet fel kell fedeznie, ahová el kell jutnia : lelki

természetű testi mozgása a világban való létezés és a világgal való szembenézés képességéről árulkodik.

A legújabb filmekben jól látható a figyelem mozgósításának ez a sajátos képessége, mely a Lóczyban nevelkedő csecsemők átgondolt cselekvésének alapja: ez a *mozgásból* és *mozgatásból*, *mozgás-mozgatásból* álló tevékenység egyfajta „*egyedüllétre való képességgel*” (D. W. Winnicott) ruházza fel a csecsemőt, amint azt a spontán tevékenység megszállásának természete is mutatja.

Feltételezem, hogy a *mozgás* itt egyszerre feltétele, lehetősége és eszköze a szimbolikushoz való eljutásnak, az életnek ebben a korai szakaszában, amikor a *csecsemő* még nincs birtokában a nyelvnek, amikor bizonyos kapcsolatformákban a beszédet testével helyettesíti, testével szólal meg: hangját értelmes cselekvései során a *mozgás* és *mozgatás* képessége adja.¹

De honnan ez a gondolkodó attitűd? Hogyan tudott eljutni a csecsemő a gondolkodva *mozgás* képességéhez? Mi ennek az elmélyült figyelemnek az alapja, és milyen folyamatok tették lehetővé megjelenését? És végül mi lehet a tétje az embergyerek számára egy effajta *mozgásnak*?

A Lóczy mint kontextus

A Lóczy igazi élettér, és nem pusztán kísérleti terep.² A csecsemőt itt eleve úgy fogadják, mint társas lényt, akinek önmagával, a másikkal és a világgal való kapcsolatát a gondozó nyitottsága és tervszerű gondoskodása alakítja. A csecsemő alapvető testi és lelki szükségleteire adott válaszok nemcsak magát a szükségletet elégítik ki, hanem egyszerismind támaszt és táplálékot nyújtanak a világban való léthez. A gondozók figyelmes odafordulása és a *praxis* intézményes rendszere olyan fogadó légkört és bensőséges kontextust biztosít a csecsemő számára, amelyben a gyermek a saját ritmusában hozhatja felszínre mondanivalóját, dolgozhatja fel az elszakadás traumáját, és sajátíthatja el az *érzékelésnek* azt a sajátos módját, melyet a *mozgás* képessége jelent számára (E. Straus).

Mindez összefüggésbe hozható azzal, ami a Lóczyban alapvetően meghatározza a *csecsemő* és a felnőtt kapcsolatának jellegét. Kapcsolatukat a

¹ Vö.: Tardos Anna–David, M. (1991): *De la valeur de l'activité libre du bébé dans l'élaboration du self.*

² Falk Judit (1989): „Negyven éves a Lóczy”, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2: 115–130.

csecsemő „spontán tevékenysége” (Pikler E.) és a gondozó erre adott válasza formálja, nevezetesen az, hogy „a csecsemőt a gondozó aktív partnerként kezeli” (Falk J.)³. Ez a pedagógiai szemlélet hatja át az intézmény gondozói gyakorlatát. Olyan hozzáállás ez, amely a gyermeket beszélő lénynek tekinti. A rendszeres és folyamatos klinikai megfigyelés fenntartja az alapvetően nyitott és fogadókész érdeklődést – az érdeklődést mindaz iránt, ami a *csecsemővel* történik, vagy amit a csecsemő kezdeményez. Az intézmény azt a gondozói tevékenységet részesíti előnyben, melynek segítségével a *csecsemő aktívan reagálni tud* az élet vele szemben támasztott követelményeire, *határozni tud* az őt közvetlenül érintő kérdésekben.

A *csecsemőt* csak akkor lehet partnerként kezelni, ha *eleendő időt* szentelünk neki: ez az, amiből a kapcsolat kibontakozik, hiszen a dialógus egy alapvetően függő helyzetben jön létre. A gondozás olyan tempóban folyik,⁴ amely azáltal, hogy lehetőséget nyújt a gyermeknek a cselekvésre, annak tetteit és gesztusait – nézését, gügyögését, mimikáját, izomfeszülését vagy elengedettségét – közlésként fogja fel, olyan megnyilvánulásokként, amelyek a kapcsolat vágyát fejezik ki, azt a vágyat, hogy az örömmel és gyötrelmekkel teli élményvilág meghallgatásra találjon. E közlések tehát kapcsolatteremtő kezdeményezések, melyeket a csecsemők szükségleteinek kiélégítésére képes másik igénye teremtetni.

Egy szöveg egy alany számára

Minden egyes csecsemő számára, aki magán viseli a nehéz, traumatizáló helyzetekben bekövetkezett elhagyás vagy elszakadás nyomát, különösen fontos, hogy életszükségleteit olyan légkörben elégítsék ki, amely *eleendő időt biztosít a kapcsolatteremtéshez*, és figyelembe veszi a gyermek egyes megnyilvánulásait: vágyait, elutasítását, szükségleteit, kérését, a kéréstől való félelmét, szomorúságát, örömet...

³ „A csecsemő aktív partnerként való kezelésének lényege : kifejleszteni benne a kezdetektől a tekintet, érintés, gesztusok és beszéd általi kommunikációt, amely nemcsak elősegíti az interakciót, de egyben figyelemmel kíséri a csecsemő jelzéseit és megnyilvánulásait, válaszol rájuk, megerősíti és értelemmel ruházza fel azokat.” Falk J., „Le rapport enfant-adulte en pouponnière: respect, sécurité, autonomie”, in. *Enfance*, 43, No 1/1990.

⁴ Vö. *Csecsemő és felnőtt egymásra figyel: a fürdés*, 1992.

Feltételezem, hogy a kedvező gondozói légkörben a traumatizált gyermek legfőbb problémája, amely a saját tér (az „érzem, hogy élek” tere) és az idegen tér (az „érzem, hogy létezem” tere) konfliktusában ölt testet, talán már kezdetben sem olyan elidegenítő a gyermek számára, illetve feloldható, vagy az elidegenedettségek érzése elégségesen csökkenthető ahhoz, hogy elkerülhető legyen annak patogén kihatása. S valóban, a különösen drámai elszakadásból fakadó veszteség- vagy hiányérzet következtében sebezhetővé és zavarodottá vált csecsemő fogadásának minősége megkönnyítheti az átélt élmények feldolgozását, azáltal, hogy a gyermek mély sebének orvoslása érdekében átgondolt és meleg figyelemmel úgy fordul felé, mint önálló, érző és beszélő lény felé.

A „befogadva lenni” érzése, amikor azt a csecsemő saját teréhez legközelebb éli meg, nem a rémülettel rokon, hanem inkább egyfajta szorongással, mely a gyermek testéről való vigyázó gondoskodásában talál igazi enyhülést, hozzájárulva az átéltek testi feldolgozásához. A gondozómunka, mely figyelmes kiértékelésének köszönhetően képes az érzelmekkel és a zaklatottsággal szemben a konténerfunkció betöltésére, mintegy védelmező burokkal veszi körül a gyermeket, megteremtve az összeszedettség és az elmélyülés tér-idejét. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ez a gondozói gyakorlat vezeti el a csecsemőt az étellel való megbékéléshez, megismertetve őt a mássággal és a másikkal, aki sajátos jelentőséggel ruhazza fel szenvedéseit.

A jelenlét, melyet a gyermek számára a hallgatás csendje, a mértéktartó kapcsolat (mely felállítja és fenntartja a „védelmi küszöböket” [Spitz], s melynek elsődleges funkciója az „ingervédelem” [Freud]), a szavak, a pillantások és az érintések közvetítenek, csakúgy, mint a kifejező beszédrítmus, hanghordozás és hangerő, a „szánalom nélküli empátia” (H. Maldiney) érzésével rokon, méltón egy mássá tévő találkozáshoz, a mássággal kibékítő találkozáshoz, a mássághoz, mely maga nem fenyegető, de mindannak jelképévé válik, amit annak éltünk meg.⁵

⁵ Erről tanúskodik Misi és az őt gondozó nővér kapcsolata a Tardos Anna által Toulouseban a „Kisgyermek agressziója” címmel megrendezett konferencián (1998. szeptember 18–20.) bemutatott filmben.

A megpróbáltatás élménye

A pontos klinikai megfigyelések során – melyek az intézményes keretek közt folyó *gondozás* kidolgozásának állandó segédeszközei – jól látható, hogy a Lóczyban a világ, melyet a csecsemő számára a felnőttek képviselnek és közvetítenek, a gyermek integrációs képességének és az átélt események érzelmi feldolgozásának mértékében válik jelentéshordozóvá. S csakugyan mindig a ténylegesen átélt megpróbáltatás során, tehát egy olyan megpróbáltatás során, amelyet nem tagadunk le, nem hárítunk el, nem kerülünk meg, nem magyarázunk félre és nem dramatizálunk túl, tanulunk meg fájdalmasan valamit abból, ami létezővé tesz bennünket.

A Lóczyban a csecsemő elhagyás vagy elszakadás kiváltotta agresszióját mindig nagy odafigyeléssel fogadják, *az esemény átélésére időt hagynak*, és sosem becsülik alá a sírás jelentőségét, hogy aztán a csecsemő megkönnyebbülve újra kedvet kapjon ahhoz, hogy elinduljon először a másik felé (bizalom, adományeffektus⁶), majd a világ felfedezésére. A Pikler Intézetben jól láthatjuk és érzékelhetjük, hogy megfelelő körülmények között a csecsemő képes a megpróbáltatások elviselésére és feldolgozására a mindennapokban, a mindennapok segítségével.⁷

A csecsemő első ízben a gondozói kapcsolatban éli meg „*a világban való léttel*” járó megpróbáltatásokat. A vele közvetlen kapcsolatban álló felnőtt figyelmesen követi a csecsemő minden olyan megnyilvánulását, amely valamilyen szükségletéről árulkodik, hogy így rávezesse őt a kérésre; ezután kielégíti szükségleteit vagy éppen frusztrálja vágyai beteljesülésében.⁸

A gondozói stratégiának mindig mérlegelnie kell az adandó gondozói választ, hogy az megfelelően elégítse ki a gyermek szükségletét.⁹ Ehhez meg kell fogalmaznia magának a csecsemő kérését a nem verbális megnyilvánulások aprólékos és beleérző megfigyelésére és értelmezésére támasz-

⁶ A Budapesten megrendezett Európai Szimpóziumon (1996. február 29–március 2.) Myriam David hozzászólásában hangzott el: „a Lóczyban gyakorolt hivatásos gondozás valóságos adomány”, „az intézmény olyan gondozó-gyermek kapcsolatot szorgalmaz, mely elsősorban a másik társaságának szeretetére tanítja a kisgyermeket”.

⁷ Budapesten, 1996-ban Michel Lemay beszélt a gondozás mindennaposságának terápiái funkcióiról.

⁸ Vö. Viktor a *Csecsemő és felnőtt egymásra figyel: a fürdés c.* filmben.

⁹ M. David és G. Appel, *Loczy ou le maternage insolite*, 1996. Magyarul: *A Lóczy: sajátos gondolkodás-gondoskodás a csecsemőről, a kisgyerekről*. Pikler–Lóczy Társaság a Kisgyermekért, Budapest, 1998.

kodva, csakúgy, mint a csecsemő lehetséges válaszát, a beleegyezést, visszautasítást vagy más kevésbé körülhatárolható reakcióformákat. Ez az eljárás rávilágít a felnőtt által felvett és fenntartott pozícióra: miközben segíti a csecsemőt, hogy felismerje, mi az, amire valójában szüksége van, ami kielégíthetné őt, mi az, amit kér és amire vágyik, a felnőtt nem tetszeleg a mindenható szerepében. Kifürkészi a csecsemő által nem verbális úton kifejezett jelentést, és lefordítja azt a beszéd segítségével. A beszéd ebben az esetben nem pusztán szavakkal dolgozik, de egyben a beszédritmus, a hanghordozás és a hangerő szimbólumteremtő szövetével is, mindazzal tehát, ami a gondozás aktusának egyes elemeit kíséri.

A megértést segítő intézményes gondozói gyakorlatnak¹⁰ köszönhetően, melynek a tapasztalati tudás megbízható, állandó háttérrel és eszközöket biztosít, s melyre a csecsemő bizton számíthat, az egyéni tapasztalatok mindig a közös keresés részeként jelennek meg.

A közvetlen kapcsolat pillanataiban a gondozó hagyja, hogy a csecsemő elvégezze azt, amire már magától is képes, hagyja, hogy cselekedjen, reagáljon, s ugyanakkor határt szab ösztönkésztetéseinek és az összeolvadás iránti vágyának (vö. Viktor). Így a csecsemő megtapasztalja, hogy vágyai azonnali és teljes beteljesülése néhány akadályba ütközik. Ahogy megtanul vágyairól lemondani, azokon változtatni, azokat rangsorolni, teljesen vagy csak részlegesen kielégíteni, vagy éppen a kielégülés más módjait keresni, a gyermek a gondozó jelenlétében megszerzi a mindennapi apró próbatételek megoldásának képességét, amit azután majd a gondozó távollétében kamatoztathat. Az önmagával való kapcsolat pillanataiban, majd később társaival való érintkezése során, a földön fekve, ahol szabadon gyakorolhatja mozgásos tevékenységét, s amikor a felnőttel már csak közvetett kapcsolatot tart fenn – aki azért mindig halló- és látótávolságon belül marad –, a csecsemő önmagát tapasztalhatja meg *mozgás-* és *játékkezdeményezése*in keresztül.

Amikor a dolgozatom elején már említett gyerekekről szóló filmet mutatom be csecsemőkkel foglalkozó szakembereknek, sokan vélekednek úgy, hogy a gondozónak be kellene avatkoznia a gyermek tevékenységébe, segítenie kellene őt a hasra fordulásban, akkor, amikor az a leginkább erőlkö-

¹⁰ A gondozónő munkája során maga talál rá mindarra, ami megszervezi, kialakítja és támogatja az intézeti gondozás gyakorlatát. Vö. a noszvaji és budapesti konferencián (1991. szeptember 26–28.) elhangzott két hozzászólással: R. Lagier, „Az intézményes keret szerepe a gondozónők kompetenciájában”, valamint P. Mauvais, „A megfigyelés szerepe a gondozónő és a gyermek kapcsolatának támogatásában”.

dik, amikor szemmel láthatóan túl nehéz számára a feladat. Ezek a szakemberek úgy értelmezik a gyermek arckifejezését, mint egyértelmű segélykérést. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a jelenetet, a gyermek arckifejezése nem kérést fejez ki, hanem sokkal inkább erőfeszítésről árulkodik: ténylegesen szembesülnie kell egy akadállyal, jelenlegi képességeinek határával, amelynek átlépésére potenciálisan minden esélye megvan, hiszen mozgása már most is a jövőbeni „lehetséges” útján halad.

S a kitartó munka eredményeképpen, a rendelkezésére álló lehetőségek felkutatásával végül is sikerül megfordulnia. A környezeti feltételek – a tér, az idő, a hangulat, a gondozó jelenléte, az érzelmi biztonság, a gyermekek száma, a könnyű öltözék, az érdeklődését felkeltő tárgyak ... – biztosítják számára a szükséges energiát ahhoz, hogy szembenézzen korlátaival, *bátran felmérhesse azokat*, s átléphessen rajtuk, véghezvive azt, amibe belekezdett, testileg és lelkileg végigjárva a hasra fordulás lehetséges útjait, cselekvése értelmezhetőségének megannyi útját.

Megtámaszkodás

A csecsemő helyzetének teljes megtapasztalásán keresztül jut el az elindulás vágyához. Tapasztalatból tudja, hogy honnan jön: háton fekvő helyzetből. Elsőként ebben a testhelyzetben érez rá a világban való önálló lét képességére, arra a megbízható támaszra hagyatkozva, amit a talaj¹¹ jelent számára, ahol teljes biztonságban érezheti magát, ahol átélheti „*a pihenés, az erőfeszítés nélküli egyensúly és nyugalom érzését*”.¹²

Mivel tapasztalatból már tudja, honnan jön, bármikor visszatérhet oda, mielőtt újra elindulna. Magától és önállóan indul el, tér vissza, majd indul el megint. Ez egyrészt az önálló cselekvés sikerének elégedettségével tölti el, megerősítve benne a folytatás vágyát és örömét, másrészt, ezzel egy időben, *mozgásának* ritmikus jellege¹³ a világ felé közelítésre ösztönzi. Elmen-

¹¹ A *talaj* itt egyszerre szerepel a szó konkrét értelmében, mint 'föld', és a szó átvitt értelmében is, hiszen „a talaj, melyen járunk egyszersmind a tapasztalat talaja is” (H. Maldiney, in. *Regard-Parole-Espace*, 97).

¹² Ez az, amire a Feldenkrais-módszer a mozgást mint a tudatosítás eszközt felhasználva (újra)tanít bennünket.

¹³ A budapesti és noszvaji konferencián elhangzott hozzászólásomban említettem azt a hipotézist, mely szerint a „a mozgás nélkülözhetetlen a psziché számára”.

ni, visszajönni, újra elmenni, ismét visszajönni... – ezek azok a mozgások, melyek fokról fokra értelmezhetővé teszik számára világban való létét.

E mozgásos tevékenységek során a gyermek „*fáradhatatlanul gyakorolja világban való létezését*”,¹⁴ meghatározza világhoz való viszonyát, az önmaga előtt létezőt önmaga projekciójává dialektizálva, egy olyan *itt és most*ban, melyben a pszichésen megszállt tárgyak *belső világának* explorációs törekvéseiről árulkodnak.¹⁵ A csecsemő *a világban való lét* kérdésének megszólítottjából így annak feltevőjévé válik. A Lóczyban megfigyelt csecsemők *mozgása*¹⁶ olyan általános emberi kérdéseket tükröz, mint: Mi ez? Mi történik? Ki vagy te? Ki vagyok? Mit akarok? Mit akarsz tőlem? Mire vagyok képes? S e folyamatban fokozatosan rajzolódik ki, ölt testet az élet iránti vágy és a „cönesztéziás” érzékelés (Spitz) *belső visszhangjaként* a létezés vágya.

A „*valami felé való mozgás*” képességének elsődleges funkciója, hogy megkezdje *a világban való lét* szimbolikussá tételét, amennyiben ennek a *mozgásnak* természete és modalitása meghatározza az individualizáció folyamatát. Így a csecsemő, aki már képes arra, hogy a benne rejlő és a rajta kívül létező dolgok felé forduljon, önálló részévé válik *környezetének*, anélkül, hogy attól teljesen elszakadna.

A Lóczyban gondozott csecsemők egyedülálló *mozgáskészségéből* kiolvasható a *sistere* igéből – „tartja magát” – és az *ex* prefixumból – „valamin kívül” – megalkotott „valamin kívül tartja magát” jelentésű *existere* ige. Mindez azzal a megkötéssel, hogy „*ez a kívül* nem felel meg annak a valóságnak, amely felé közelednénk, sem pedig az én kivetítésére alkalmas térnek” (H. Maldiney). Ellenben olyan tér, ahol láthatóvá válik, hogy a megkapaszkodás ösztöne – e reflex típusú primer cselekvés („filogenetikus örökség”, Hermann Imre) – hogyan alakul át önmaga megtartásának képességévé. Ennek az átalakulásnak háttérben az emberi egyedüllet kényszerítő ereje áll, csakúgy, mint az *elszakadásé*, mely nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a szubjektum individuummá váljon (Margaret Mahler), hogy érezhesse, létezik (D. W. Winnicott), hogy „humanizálja a vágyat” (Françoise Dolto).

¹⁴ H. Maldiney, in. *Regard-Parole-Espace*, 1973, 75.

¹⁵ Vö. Kati és Edit játékos tevékenysége a *Mozgás és tevékenység* című filmben, 1995.

¹⁶ Vö. *A csecsemő figyelme játék közben*, 1990.; *Mozgás és tevékenység*, 1995.

A bizalomteli függőség megtapasztalása

A *spontán tevékenység*, amely az interperszonális és interszjektív kapcsolatok alapja *s a csecsemővel való érintkezés feltétele*, lehetővé teszi a csecsemő számára, hogy a világ dolgait testével és egész lényével, eredendően „*testi lényével*” tapasztalja meg, a szó szoros értelmében, vagyis abban az értelemben, ahogy Maldiney beszél a tapasztalatról mint „*vitális találkozásról*, melyen keresztül megismerhetjük és megérthetjük a világot”.¹⁷ De mi is az alapja ennek a tapasztalatnak? Miből áll ez a tapasztalat? Az intézetben a gondozás gyakorlata Winnicott fogalmaira épül: *holding*, *handling*, *object presenting*.

„*Sosem szabad a csecsemőt olyan testhelyzetbe tennünk, melyet nem képes önállóan megtartani.*” (Pikler E.) A gyermeket mindig önmegtartó képességének megfelelően tartjuk. A gondozónó sosem erőltethet a csecsemőre olyan helyzetet, mely motoros fejlődésének adott szakaszában számára idegen lenne. Ahogy a csecsemőt felveszi, ahogy kezében tartja, ahogy viszi és mozgatja, azzal csakis támaszthatja, megtarthatja, ügyelve, hogy ne sértse meg a gyermek testi integritását, hogy biztosítsa számára a testi és pszichés egység, az összeszedettség, „*az önmagához való tartozás*” érzését.

A gondozás jellege időt és lehetőséget biztosít a gyermek számára, hogy érzelmileg felkészülhessen a felnőtt közeledésének fogadására, a mindennapi gondozói gyakorlat különféle gesztusaira. Ahogy Tardos Anna fogalmaz: „A gondozónó mindig megnevezi a gyermeket, akihez szól.”¹⁸ Feléje fordul. „Vár, amíg a csecsemő jelzi, hogy érzékelté hívását, jelenlétét. Általában ebben a pillanatban találkozik tekintetük.”¹⁹ A gondozónó csak akkor veszi fel a csecsemőt, amikor tekintetével és tapintásával érzékelté, hogy a gyermek várja gesztusát, kész annak fogadására: a csecsemő minden jelzése kódolva van abban, amit testével láttat, érzékeltet vagy sugall.²⁰

A *handling* során a gondozónó ügyel arra, hogy a csecsemő sose kerüljön olyan egyensúlyvesztéssel járó helyzetbe, amelyen mozgásos képességei még nem tudnak úrrá lenni. Gondozáskor a *handling* mindig a Pikler Emmi

¹⁷ H. Maldiney, *Penser l'homme et la folie*, 1991, 194.

¹⁸ Tardos A., *La main de la nurse*, 1980.

¹⁹ Tardos A., *La main de la nurse*, 1980.

²⁰ Vö. Attila a *Csecsemő és felnőtt egymásra figyel: a fürdés* c. filmben.

által meghatározott és leírt fejlődési sajátosságokat követi.²¹ Így amikor a gondozónő hátára, jobb vagy bal oldalára fordítja (a fordítás mindig a gyermek által már kipróbált, elsajátított vagy potenciálisan kivitelezhető módon történik), a csecsemő biztonságban éli át a „*mozgatva lenni*”, a „*forgatva lenni*” élményét. Ebben az élményben találkozunk mindaz, amit *mozgáskezdemenyezései* során már megtapasztalt, és ami még felfedezésre vár.

A gondozónő a tárgy felmutatásával is képes magára vonni a csecsemő figyelmét: ez a tárgy lehet az étel vagy a ruha. Mozdulatával és beszédével megmutatja a gyermeknek a tárgyat, mielőtt azzal bármely testrészét megérintené. Így biztosítja a gyermek közeledésének tér-idejét: hogy az étel elfogadására nyissa száját, hogy fejét emelje a cumiért, hogy a ruha ujjának felhúzására nyújtsa kezét... Ez esetben a *száj nyitása* a gyermek részéről nem pusztán funkcionális gesztus, hanem egyben a felé nyújtott tárgy elfogadásának vágyát is jelzi. Így mindig Tünde, Edit vagy Botond az, aki a maga módján, gesztusaival fejezi ki: „*akarom*”, „*éhes vagyok*”. Ekképp adva gondozónője és az intézmény tudtára élet iránti vágyát.

A szabály, miszerint *egy kanállal se adjunk többet annál, amit a csecsemő még szívesen fogad*,²² lehetővé teszi a szükséglet és a kielégülés érzésének megtapasztalását, és biztosítja a gyermeket arról, hogy az etetéskor a felnőtt felajánló gesztusa nem hamis, hogy valóban ő döntheti el, mi az, amit elfogad, és mi az, amit visszautasít. Hasonlóképpen amikor a gondozónő arra kéri a csecsemőt, hogy adja át neki a kezében fogott tárgyat, kezét mindig egy bizonyos távolságban tartja (sem túl messze, sem túl közel), és figyelmesen vár a csecsemő közelítő és átadó mozdulatára. Így a gyermek megtapasztalhatja, hogy *aki kér tőle valamit, az nem erőszakkal akarja rábírnivalamire*. Sőt a kérő és várakozó felnőtt attitűdje azt is lehetővé teszi számára, hogy önmaga határozzon.²³ Eközben megtapasztalhatja nem csak azt, hogy a választására, döntésére várakoznak, hanem azt is, hogy van idő az „*odaadom*” és a „*nem akarom odaadni*” játékára. Azaz, a dialógus tér-idején keresztül megtapasztalhatja a vágyak konfrontálódásának és a kielégítésükről való egyezkedésnek a tér-idejét.

A *holding, handling, object presenting* gyakorlata világossá teszi számunkra, hogy minden, a csecsemő felé irányuló cselekedet kommunikációval

²¹ Pikler E., *Adatok a csecsemő mozgásának fejlődéséhez*, 1969.

²² Vincze M., *Az étkezés mint a felnőtt és a gyermek kapcsolatának egyik színtere*, 1977.

²³ Tardos A. i.m.

kezdődik, és annak segítségével valósul meg. A kommunikációba itt egyaránt beletartozik a szó, a pillantás, a felnőtt viselkedése, gesztusai, a megfelelő hangerő, hangszín és beszédritmus, tehát mindaz, ami a csecsemőhöz intézett megnyilatkozásokat kíséri. 1996-ban Budapesten a Lóczyban úgy éreztem, hogy a *pillantások, a szavak és a gesztusok az emberiségnek közös nyelvét beszélik*.

„Beszélni mielőtt cselekednénk”, „a csecsemővel közösen cselekedni”, azaz semmit sem tenni vele, valamint részvétele nélkül, íme a „*közösen végzett tevékenységre épülő gondozás*” (Falk J.) gyakorlatának két alapvető követelménye. A csecsemőnek, aki még képtelen ellátni önmagát, így nem kell szembesülnie radikális tehetetlenségével, az őt *önálló emberi lényként kezelő gondozói gyakorlatban* ugyanis megtapasztalhatja a válaszadás, az elfogadás, a visszautasítás és a cselekvés képességét, annak a jelentőségnek köszönhetően, melyet a vele foglalkozó felnőtt ezeknek a képességeknek mint a *világban való létezés* képességeinek tulajdonít.

A cselekvésre felhatalmazott csecsemő az elfogadás és szeretetet légkörben könnyebben és félelem nélkül fogadja el a gondozó segítségét abban, aminek megtételére még nem képes. Sőt a gondozás egyben örömforrás is számára: *örül az együttlétnek, örül, hogy felveszik, megérintik, beszélnek hozzá, meghallgatják, ránéznek, örül, hogy elismerik őt abban, amit tesz, érez, szeret, vagy amit nem szeret*. Ennek köszönhetően bátran rábízhatja magát az őt tartó kézre, a figyelmes pillantásra, mely egyaránt elkíséri örömeiben és megpróbáltatásaiban, a beszédre, mely meghatározza viszonyát önmagához, az időhöz, az őt körülvevő emberekhez, a környezetéhez és az átélt élményekhez, tehát mindahhoz, ami része saját történetének.²⁴ Ekképp tapasztalja meg a *biztonsággal mozgás* képességét, amely viszont mások szemében az „*önmagával szembeni kompetencia*”²⁵ érzését kelti fel. A gondoskodást a csecsemő ilyenkor tetszélges és csábítás nélküli kapcsolatként éli meg, a függőséget alapvető fontosságúnak fogadja el, olyannak, mely számára az önfenntartáshoz nélkülözhetetlen „*szükséges és elégséges szeretet*” (D. W. Winnicott) forrása.

A gondozás, mely nagy jelentőséget tulajdonít a gyermek másik iránti szükségletének, az alany, vagyis az „éppen most alannyá váló” (F. Dolto) világra-

²⁴ „Szeretetre méltónak érzi magát”, mondja Kálló É., „amikor az intézetben átélt élményeket rögzítő könyvecskében szemléli múltját”, a könyvben, melyet magával visz, amikor elhagyja az intézetet.

²⁵ Falk J., Budapesti Szimpózium, 1996.

hozatalának mátrixfunkcióját is betölti. Erről tanúskodik az egyedüllét képessége, azok a pillanatok, amikor a csecsemő a gondozónő *távollétében* a földön önmagával, illetve társaival találja magát szembe, amikor figyelemmel, erőfeszítést téve és örömmel *mozdul*, amikor érdeklődve és kíváncsian indul a környező világ felfedezésére.

A gondozónővel megélt *együttlét* élménye elkíséri a gyermeket az *egyedüllét* pillanataiban is. A gondozás során megtapasztalt jelenlét nem vész el a gondozó távollétében sem, melynek igazi súlyát éppen a jelenlét emléke adja. A távollét így olyan veszteség, mely elviselhető, hiszen nem fenyegető. A gyermekhez intézett beszéd és a korábbi tapasztalatok valóban képesek enyhíteni a hiányt, s az újbóli találkozás ígéretét hordozzák. A csecsemő így a veszteségtől való félelem érzése nélkül meri elhagyni a gondozónőt, képes eltávolodni tőle, és örömmel játékba kezdeni. „A feldolgozott veszteség – ahogy azt Kinable mondja – azáltal szabadítja fel a gyermeket, hogy a távollévő lényt átformálja az áttételhez szükséges pszichés energiával rendelkező személyé.”

Ennek fényében értjük meg igazán a gyermek gondozásban vállalt aktív részvételének valódi tétjét, spontán tevékenységének fontosságát, melyhez, az intézménytől támogatott gondozónő biztosítja a teret és az időt, annak kiemelt jelentőséget tulajdonítva. Az állandó, megbízható és a gyermek számára sokatmondó figyelem kísérté „*közösen végzett tevékenység*” során a csecsemőben megszületik az önmagához tartozás vágya s önmaga megvalósításának eszközei. Mindez különösebb erőfeszítés nélkül, azzal a könnyedséggel, melyet a gondolkodás biztosít tevékenységének: *a cselekvés gondolata*.

A *mozgásnak* mint a világ felé való közeledésnek képességét a csecsemő a gondozáskor mutatott aktivitása során sajátítja el, *hála annak a humanizáló gondoskodásnak*, mellyel a felnőtt az ő másik iránti szükségletét fogadja. A csecsemő ekkor próbálja ki először, ekkor kap kedvet ahhoz, hogy *önmagát hordozza, táplálja, mozgassa*, hogy „*gondot viseljen önmagára*” (F. Dolto), anélkül hogy erre rákényszerítenék, s úgy, hogy ezekben a tevékenységekben mindvégig ő játssza a főszerepet. A csecsemő emberi és tárgyi környezetében ténylegesen megleli azokat a támpontokat, melyek napi tevékenységeiben segítik és azok meghaladására sarkallják.

Ennek a jól megélt függőségnek köszönhető tehát, hogy a csecsemő rá tud hagyatkozni a felnőttre, anélkül hogy összeolvadna, eggyé válna vele, képes ráatalálni az élet iránt táplált bizalomra, kimerészkedni a külvilágba, anélkül hogy elveszne benne, és képes önmagát mint beszélő és vágyakozó alanyt meghatározni. Erre a megbízható és számára sokatmondó tapasza-

latra támaszkodva jut el a „mozgatva, hordozva, etetve, szeretve lenni” állapotából a mozgás, önmegtartás, evés és szeretés képességeihez.

Úgy vélem, ezt az átmenetet elsősorban *a kapcsolatteremtésre szánt idő* gyakorlatában formálódó szimbolikus jelentés megjelenése teszi lehetővé.

„Vajon lesz-e elég Másság a másik kezében, hogy rábízhassem életem?”²⁶

A kapcsolatteremtésre szánt idő

A Lóczyban *a csecsemővel való kapcsolat* alapja a *reá szánt idő: idő a beszédre, cselekvésre és gondolkodásra*, s mindez a gyermeknek megfelelő tempóban végrehajtva, azaz figyelembe véve, hogy mennyire képes részt vállalni az őt érintő eseményekben. Ennek a képességnek korábbi megfelelője az a képesség, hogy elfogadja a testi és lelki szükségleteit kielégítő dolgokat.

Az *átgondolt gyakorlat* során kialakított „*elegendő idő*” *technikája* ismereti meg a gyermeket az *elfogadás* szimbolikus funkciójával, lehetővé téve számára, hogy felfogja, mi az, amit nyújtanak felé. Úgy vélem, a Lóczyban a gondozás számos eleme a csecsemő számára is *megragadható*. Amit nyújtanak felé, azt elveheti, amit adnak, önzetlenül adják. Ugyanakkor a csecsemő csak úgy *vehet el*, csak úgy *fogadhat el* bármit is, ha már ő maga is meg tapasztalta az „*elfogadva lenni*” érzését.

A Lóczyban a csecsemőre nem úgy tekintenek, mint szükségleti tárgyra, amely az intézmény vagy bármi más szükségletét elégíti ki. Olyan környezetbe kerül, ahol a felnőttet valóban érdekli, hogyan fogadja, amit adnak neki, hogyan mozdul, hogy elvegye, amit nyújtanak felé. A felnőtt megfigyeli, mi az, amit elvesz, hogyan veszi azt el, hogyan szerzi meg a számára megfoghatóvá (fizikai képesség) és felfoghatóvá (pszichés képesség) tett tárgyat, vágyva arra, hogy cselekedjen, kapcsolatot teremtsen, hogy a tárgyat megérintse, megfogja és elvegye.

A csecsemő elfogadását nem a túlzó részvét vezérli, amely pátoaszával megbénítaná a gyermeket és lehetetlenné tenné számára szenvedésének, szükségleteinek és világban való létének megértését. Az „*elfogadva lenni*” érzését nemcsak a *gondozónő mozdulatában*²⁷ testet öltő intézményes fel-

²⁶ J. Clerget, *La main de l'Autre*, 1997, 63.

²⁷ „Az emberi gesztus nem pusztán motoros reakció, hanem kommunikációs tény. Minden gesztus személyes tett, beszédmód.” Clerget J., i. m. 151.

karolás teremti meg számára, hanem leginkább az a megértő empátia, amely *a beszéd segítségével próbálja megfogalmazni* mindazt, amit a gyermek testi megnyilvánulásai látni, hallani és érezni engednek. Az intézetben folytatott állandó kutatómunka legfőbb célja, hogy emberibbé tegye a csecsemő életkörülményeit és kapcsolatait, mindannak fényében, amit a gyermek kezdeti életszakaszáról megfigyeltünk vagy kikövetkeztettünk. A gondozónők legfőbb célja, hogy támogassák a gyermeket *ön maga megértésében*, hogy önmagára többé ne mint tárgyra tekintsen, hogy megtapasztalhassa a függetlenség érzését, és kezébe vehesse sorsát.

A *csecsemő önmagát* a másikkal való kapcsolatából születő önálló lét szimbolikussá tételén keresztül *érti meg*. Ebben segíti őt *az érintés gyengédsége, a figyelmes mozdulatok, a beszédes pillantások, a simogató szavak, a hallgató csend*, tehát mindaz, amiben a gondozónő minden gyermeket egyaránt megillető jelenléte kifejezésre jut. Ennek a jelenlétnek legfőbb érdeme, hogy fenntart a csecsemő számára egy olyan *négyszemközti*, egy olyan *személyes kapcsolatot*, amelynek tere és ideje nem azonos sem az egyik, sem a másik résztvevő tér-idejével. Ez a tér-idő a csecsemő és a gondozó találkozásából születik, azaz a gyermek által létszükségként megélt gondozásból. A csecsemőt és a gondozónőt „az idő terében megtartó *köztes állapot* egyszerre *összeköt és szétválaszt*, összekapcsolva távolság és közelség feloldhatatlan antagonizmusát”.²⁸ Ezt a *közteséget* a Lóczyban a megfigyelés gyakorlata és a gondozást intézményesítő szabályrendszer határozza meg és tartja fenn. A gondozónő „*érzelmi fellángolásait*” így ez a szabályrendszer segíti átfórnálni a gyermekek általános fejlődése iránt érzett „*fokozott érdeklődéssé*”.²⁹

Az ilyen kapcsolatformában, „*az emberi megnyilvánulásokat a kéz közvetíti*”.³⁰ „*Az érintés általi érintkezés egy olyan kapcsolat személyes megtapasztalása, amelyben a szimbolikus elszakadás munkál [...] visszahelyezve mindenkiket saját életébe, az embereket elszakadásuk szentesítésével egyesítve. Ez az, amit találkozásnak hívunk.*”³¹ Ilyenkor az csecsemő számára a felnőtt nem válik eggyé azzal, amit ad. *Amit ad, az elvehető*, azzal a csecsemő szabadon rendelkezhet: elfogadhatja, visszautasíthatja, eldobhatja, megtarthatja, birtokba veheti.

²⁸ J. Clerget, i.m. 76.

²⁹ Falk J., *Le fait conscient au lieu de l'instinctivité*, 1980.

³⁰ J. Clerget, i.m. 59.

³¹ J. Clerget i.m. 58.

Azzal, hogy a gondozónő jelenléte szimbolikus értelmet is kap, a csecsemőnél kialakul a távolság elviselése, kiragadva őt abból az elsődleges fuzionális kapcsolatformából, amelyben az ösztönök teljes és azonnali kielégülést követelnek, ahol „*elvétele nélkül kapunk*” (J. Kinable). A távolság elviselése, valamint az *ígéret megőrzésének* tapasztalataként felébredő bizalom képessé teszi a gyermeket a frusztrációk elviselésére, arra, hogy megértse, mit jelent a közösen birtokolt és birtokba vehető tárgyat elvenni, elengedni, majd ismét birtokba venni. A tárgy ez esetben nem maga a felnőtt, hanem annak gondoskodása. A szabályrendszer szigorú és értelmes alkalmazása teremti meg és tartja fenn a gondozásnak azt a ritmusát, mely alkalmas rá, hogy megszakítsa a fuzionális kapcsolatot, s azt egy „*kölcsönös más-ságra épülő kapcsolattal*” helyettesítse, felmentve a felnőttet a testi kontaktusnak mint elsődleges örömforrásnak fenntartása alól.

A Pikler Intézetben folyó munka egyértelműen bizonyítja számunkra, hogy a *kapcsolattartásra szánt idő* technikájának köszönhetően a felnőtt nem úgy jelenik meg a gyermek számára, mint egy a hiányérzetét betölteni képes tárgy, s a gyermek sem válik a felnőtt egzisztenciális hiányérzetét betöltő tárggyá. Ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a testi kontaktust minden esetben megelőző *beszéd általi kapcsolatteremtés*, mely felkészíti a csecsemőt a testét megérintő mozdulat fogadására, a felnőtt figyelmeztetésének köszönhetően előre láttatja és érezteti annak közeledését, így valódi – hiszen szabadon választott – közelségre épülő kapcsolatformát hoz létre, megszüntetve ezzel a figyelmeztetés nélküli érintésen alapuló kapcsolattal járó kellemetlenségeket, amelyek még magukon viselik az érintés és az elvétel incesztuózus jellegét.

A Pikler Intézetben alkalmazott gondozótechnika, a *kapcsolatteremtésre szánt idő* technikája a ritmus szimbolikus funkciójára épül. A ritmus egyrészt a jelenlét és távollét között az idő segítségével szabályozza a duális kapcsolatformákra jellemző ösztönösséget, tehát „*betölti elsődleges konténerfunkcióját*”,³² másrészt „*nyugalmi állapotok*”³³ biztosításával megismerteti a gyermeket az *elvétele és az elengedés gesztusaival*, ez utóbbival mint az elvétel feltételével és lehetőségével.

A Pikler Emmi által kidolgozott elvek segítségével a *kapcsolatteremtésre szánt idő* technikája képes intézményes keretek között is megvalósulni, megteremtve a csecsemő fogadásának azt a gyakorlatát, mely megérteti a gyer-

³² Idézet Geneviève Haagnak a toulouse-i konferencián elhangzott hozzászólásából.

³³ J. Clerget idézi M. Heidegger *La main de l'Autre* című munkájában (163).

mekkel az elfogadás mechanizmusát, s arra ösztönzi, hogy elinduljon, menjen, felfedezéseket tegyen, az eltévedés, a korábbi biztonság elvesztésének félelme nélkül, hogy létezését mint a másokkal való kapcsolatban megjelenő önálló létet élje meg.

Az „önmagunk felé való nyitottság, az önmagunk számára való rendelkezésre állás”³⁴ feltételeként és lehetőségeként, az adás és az egyetértés jeleként „felénk nyújtott kéz tartja mindazt, ami együtt helyez vissza bennünket az emberek közösségébe”.³⁵ A csecsemő és a felnőtt is így, közösen tapasztalja meg azt, ami összetartozóvá teszi őket, s ami senkinek sem kizárólagos tulajdona.

Konklúzió helyett

Gondolatmenetem végén, melyet a *Lóczyban megfigyelt csecsemők mozgása* inspirált, szeretnék visszatérni a Budapesten rendezett Európai Szimpóziumhoz.³⁶

A műhelyekben a legkülönbözőbb országokból érkezett hozzászólók a Lóczyban gondozott gyermekek életének egy-egy pillanatát bemutató videofilmek alapján értékelték a csecsemőtthonban folyó munkát. Miután az egyes élethelyzeteket megfigyelték, és saját elméleti hátterükre támaszkodva kiértékelték, sokan meglepődve tapasztalták, hogy a Lóczyban gondozott csecsemők viselkedésére mennyire jellemzők voltak az olyan tulajdonságok, mint a fokozott figyelem, a jelentős megfigyelő és explorációs magatartás, az önmaguk, a másik és a világ számára való határozott jelenlét és kompetencia, tehát mindaz, ami visszatükrözte a kapott *gondoskodás* megannyi összetevőjét.

Botond tizenöt hónapos.³⁷ A számára jól ismert játéktérben a vele egyidős Levente sóvárogva és fenyegető mozdulattal magához húzza azt a két kosarat, melyek egyikében lévő tárgyakkal Botond nagy érdeklődéssel vé-

³⁴ H. Maldinay idézi Merleau-Pontyt *Penser l'homme et la folie* című könyvében (190).

³⁵ J. Clerget, i.m. 55.

³⁶ A Budapesti Európai Szimpóziumot 1996. Február 29-e és március 2-a között rendezték *A testtől a pszichéig* címmel. A jegyzőkönyv megjelenése 1998 végén várható, a toulouse-i Eres Kiadónál.

³⁷ Egy film részletét szeretném itt feleleveníteni – *Botond tevékenysége 6–23 hónapos koráig*, Activité –, melynek megvitatására engem kértek fel az egyik műhelyben.

gezte manipulációs és explorációs tevékenységét. A kosarakkal Botondot megfosztották nemcsak a játék tárgytól, hanem magától a játéktól is, ami őt igencsak elszomorítja.

Botond viselkedésének három fázisát tudom elkülöníteni, melyek mindegyike egy-egy reakció- és akcióidőnek feleltethető meg. Elsőként teste árulkodik arról, hogy felfogta a vele történeteket: gondterhelt arccal visszahúzódik (passzív reakció), majd ismét kezébe veszi az események irányítását, erről tanúskodik aktív mozgásreakciót tükröző tónusossága. Második lépésként megfigyelőjévé válik mindannak, ami a tőle elvett kosarakkal történik. *Képes szembenézni az agresszorral, anélkül, hogy összeomlana.* Kimért magatartása elárulja, hogy miután érzelmileg összeszedte magát, ismét gondolkodni kezdett. A harmadik lépésben figyelmesen felméri helyzetét, először csak gondolatban fordulva Levente játéktere felé (testi és pszichés diszpozíció), majd testével is: megmozdul, cselekszik.

Végül is ennek a belső munkának köszönhetően, egy előzetes stratégiára támaszkodva sikerül megváltoztatnia helyzetét. Szembehelyezkedik Leventével, és várja a találkozást. Eközben Levente már egyre kevésbé ragaszkodik a megszerzett kosarakhoz. Kimért és mérlegelő mozdulattal, felmérve Levente pillanatnyi reakciókészségét és őt mindvégig szemmel tartva, Botond *erőszak nélkül* visszaszerzi játékának tárgyát, majd kissé távolabb elhelyezkedik, s azon nyomban újratekdi explorációs tevékenységét, fokozott és fürkésző figyelemmel.

Mit is tesz Botond?

A megélt tér-időben látjuk, amint Botond visszahúzódik, Leventétől eltávolodik, körülnéz, anélkül hogy valamit is látna, magába fordul, megáll, ismét körülnéz, habozik, elindul, megáll és figyel, ismét elindul, megáll, meghátrál, ismét indulásra gondol, megáll, figyel, érez, közelít, félrehúzódik, megpihen, ismét elindul, elvesz egy kosarat, eltávolodik, megáll, magában megünnepli sikerét, elindul a másik kosárért, letelepszik és folytatja a játékot. Látjuk, amint a harag, a figyelem vagy éppen a gondolkodás megállásra készíti, s látjuk, amint abbahagyja a gondolkozást, amikor bosszús, zaklatott vagy akadályoztatva érzi magát. Pszichés aktivitása állandó mozgásban van: önmagától önmaga felé, önmagától a külvilág felé, a külvilágtól önmaga felé, afelé, amit átél, felfog, megért, amire gondol. Elindul, habozik, meghátrál, elszánja magát, ismét elindul, választ és végül véghezviszi, amibe belekezdett. Ennek a benne zajló állandó „jövés-menésnek”, *átgondolt cselekvésének* köszönhetően valósítja meg végül elhatározását, szerzi vissza a kosarakat.

De valójában mit is tesz Botond?

Önállóan képes arra, hogy megoldjon egy konfliktushelyzetet.³⁸ Minde-
nekelőtt úgy, hogy *uralkodik fájdalmán*, indulatain. Néhány pillanatnyi ön-
vizsgálat után végül is *összeszedi magát*, úrrá lesz érzésein, erőt gyűjt, s is-
mét kedvet kap a reagáláshoz, a cselekvéshez. Önmagában támaszra lelve
Botond fokozatosan képessé válik érzelmei elfogadására, *önmagának mint
éző lénynek elfogadására*. A Lóczyban szerzett kedvező tapasztalatainak
hála ez a sajátos tér-időként megélt esemény *olyan pszichés képességgel ru-
házza fel a gyermeket, amelyet már nem veszíthet el*, s amely minden ember
világban való létének elengedhetetlen feltétele: *a létezés képessége*.

Tanúságtétel

1991-ben a Lóczyban tett látogatásom, az ott dolgozó emberekkel való
találkozás, szívélyes fogadásuk, figyelmes hallgatásuk és alázatuk, a megis-
mert helyszínek és módszerek, az intézetben uralkodó derűs légkör hazafe-
lé azt mondatta velem:

„A Lóczyban nem látni, érezni kell.”

Csajbók Sarolta fordítása

IRODALOM

BIROUSTE, J. (1990): *Empreintes et figures du temps*. Toulouse: Ed. Eres.

CLERGET, J. (1997): *La main de l'Autre*. Toulouse: Ed. Eres.

DAVID, M.–APPEL, G. (1996): *Loczy ou le maternage insolite*. Paris: Ed. Cemea-Scarabee. Ma-
gyarul: *A Lóczy: sajátos gondolkodás-gondoskodás a csecsemőről, a kisgyermekről*.
Pikler–Lóczy Társaság a Kisgyermekéért, Budapest, 1998.

DOLTO, F. (1984): *L'image inconsciente du corps*. Paris: Ed. du Seuil.

Du corporel au psychique (A Budapesti Európai Szimpózium jegyzőkönyve, 1996. február
29–március 2.). Toulouse: Ed. Eres. 1998.

HERMANN I. (1984): *Az ember ősi ösztönei*. Budapest: Magvető.

³⁸ Korábban bölcsődei gondozóként és jelenleg kisgyermekkel foglalkozó nevelők kép-
zőjeként szerzett tapasztalataim azt mutatják, hogy hasonló helyzetben a nevelőotthonban
élő csecsemők többsége sírásával a felnőtt segítséget kéri.

- JULIET, C. (1978): *Rencontres avec Bram van Velde*. Ed. Fata Morgana.
- KINABLE, J. (1984): *Les abords de la psychopatie*. Cahier 5, Archives Szondi. Louvain: Université de Louvain.
- LAPLANCHE, J. (1989): *Vie et mort en psychanalyse*. Paris: Flammarion.
- MALDINEY, H. (1973): *Regard-Parole-Espace*. Lausanne: Ed. L'Age d'homme.
- MALDINEY, H. (1991): *Penser l'homme et la folie*. Grenoble: Ed. Jérôme Millon.
- PIKLER E. (1969): *Adatok a csecsemő mozgásának fejlődéséhez*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- SCHOTTE, J. (1990): *Le contact*. Ed. Universitaires De Boeck Université.
- SPITZ, R. (1984): *De la naissance à la parole*. Paris: P. U. E.
- STRAUS, E. (1989): *Du sens des sens*. Grenoble: Ed. Millon.
- WINNICOTT, D. W. (1969): *De la pédiatrie à la psychanalyse*. Paris: Ed. Payot.

A Pikler Intézet munkatársainak írásaiból

- FALK, J. (1980): *Le fait conscient et l'instinctivité*.
- FALK J. (1989): Negyven éves a Lóczy. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2: 115–130.
- KÁLLÓ É. (1993): A csecsemőotthonban nevelkedő gyermek találkozási saját múltjával. A gyermek joga saját múltjának megismeréséhez. In: *Esély*, 1: 70–75.
- A kisgyermek aktív részvétele saját fejlődésében és a felnőtt felelőssége.* (A Noszvaji és Budapesti Nemzetközi Szeminárium [1991. Szeptember 26–28.] jegyzőkönyve.)
- TARDOS, A.–DAVID, M. (1991): De la valeur de l'activité libre dans l'élaboration du self. In: *Devenir*, 3(4): 9–33.
- TARDOS, A. (1980): *La main de la nurse*.
- VINCZE M. (1977): Az étkezés mint a felnőtt és a gyermek kapcsolatának egyik színtere. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 34: 133–140.

Filmek, videofilmek

Botond tevékenysége 6–23 hónapos koráig.

- TARDOS A.–APPELL, G. (1990): *A csecsemő figyelme játék közben*.
- TARDOS A.–APPELL, G. (1992): *Csecsemő és felnőtt egymásra figyel: a fürdés*.
- TARDOS A.–SZÁNTÓ Á. (1994): *Mozgás és tevékenység*.

